

VINEREA MARE – MOARTE SPRE ÎNVIERE*

ARHID. DRD. DANIEL IOAN FRUMOS**

ABSTRACT: Good Friday is one of the most important days of the year for Christianity. It is the day on which we honour the Passion and the death of our Saviour Jesus Christ. Why is this day so important for the process of redemption? Because from this moment on, the moment of our Saviour's death on the cross, the redemption of humankind becomes certainty. Jesus Christ's sacrifice on the cross on Good Friday is the most important step towards Resurrection. The praise of the burial of our Lord Jesus Christ begins on Ash Thursday, when our Saviour was captured. On this occasion, Ash Friday Service is held, or as it is commonly known, the Vigil of the Twelve Gospels.

KEYWORDS: Vinerea Mare, Prohodul Domnului, Denie, Moarte, Înviere.

„Adevărat, adevărat vă spun că, dacă grăuntele de grâu, care a căzut pe pământ, nu moare, rămâne singur; dar dacă moare, aduce multă roadă” (Ioan 12, 23-24).

Vinerea Mare sau Vinerea Patimilor este pentru creștinism una dintre cele mai importante zile ale anului. Este ziua în care se cinstesc patimile și moartea Mântuitorului nostru Iisus Hristos. De ce este foarte importantă în cadrul procesului de mântuire această zi? Pentru că din acest moment, al morții Mântuitorului pe cruce, mântuirea neamului omenesc devine o certitudine. Jertfa lui Hristos de pe cruce din Vinerea Mare este cel mai important pas spre Înviere.

Laudele îngropării Domnului nostru Iisus Hristos¹ încep în Joia Mare -joia săptămânii Patimilor- odată cu prinderea Mântuitorului, când se săvârșește Utrenia Vinerii celei Mari, sau Denia celor douăsprezece Evanghelii, așa cum este îndeobște cunoscută. Se comemorează prin această rânduială

„sfintele și mântuitoarele și înfricoșătoarele Patimi ale Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos: scuipările, lovirile peste față, palmele, insultele, batjocurile, haina de porfiră, trestia, buretele, oțetul, piroanele, sulita și înainte de toate, Crucea și Moartea, pe care le-a primit de bunăvoie pentru noi”².

Ceasurile împărătești din Vinerea Patimilor respectă întru totul caracterul liturgic al zilei, încadrându-se astfel perfect în atmosfera Sfințelilor Patimi. Referindu-ne la is-

* Lucrare întocmită sub îndrumarea și cu avizul Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Stanciu

** Doctorand la Școala Doctorală de Teologie „Isidor Todoran”, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

¹ *Triodul*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, p. 613.

² *Triodul*, p.613

toricul acestei slujbe liturgice putem afirma că își are rădăcinile în primele veacuri ale conștiinței liturgico-sacramentale a Bisericii. Până astăzi, întâlnim în cadrul acestei rânduieli reminiscențe ale cultului creștin din perioada primară a Bisericii, care, în zilele noastre au fost înlocuite cu alte practici de cult, de inspirație mai târzie. Până astăzi, la Ierusalim se urmează aceasta sfântă tradiție potrivit căreia

„Ceasurile de vineri dimineața se citesc în biserica de la fostul Pretoriu, unde a fost judecat și condamnat Domnul; dedesubt se află temnița celor osândiți și lespeda găurită, unde au stat sfintele picioare ale Domnului, pe care mulțimea de pelerini o spăla cu lacrimi în aceste zile. Apoi, se face o procesiune pe Calea Durerii, pe ulițele pe care a purtat Domnul Crucea osândeii. A rămas ca mărturie, în piatra zidului, urma mâinii Domnului, cu care S-a sprijinit, căzând sub povara păcatelor noastre. Slujba se încheie la Golgota, locul răstignirii...”³.

Potrivit practicii actuale, din întreaga Ortodoxie, rânduielile *deniilor* se săvârșesc seara, în ajunul zilei respective. Denia este potrivit dicționarului explicativ al limbii române „*slujbă religioasă de seara, în fiecare zi a săptămânii dinaintea Paștilor*”. Specialiștii în teologie numesc denie, denii⁴, utreniile unor zile liturgice deosebite, păstrate în formă lor veche, chiar și la bisericile de enorie, săvârșite seara, sau în prima parte a nopții dinaintea praznicului respectiv. Aceste slujbe sunt modelul clasic și cel mai vechi de priveghere care s-a păstrat până astăzi, mai ales în timpul Săptămânii Patimilor, fiind cu siguranță la origini din tradiția părinților și după rânduiala tipiconului ierusalimitean. Timpul prevăzut pentru începerea slujbei diferă, în funcție de practicile fiecărei biserici locale în parte. Practica generală a Bisericilor Ortodoxe, pentru a facilita accesul credincioșilor la aceste slujbe, a rânduit în așa fel, încât, în cele mai multe locuri, slujba deniilor să se săvârșească la ora clasică a Vecerniei (timp cu care credincioșii sunt obișnuiți), când aceștia pot participa în număr cât mai mare.

Prin termenul „*Prohod*” se definește în general slujba religioasă de la înmormântările creștinești⁵ numită uneori și „*slujba îngropăciunii*”⁶, însă, în mod special el se referă la una dintre cele mai populare cântări din cultul Bisericii Ortodoxe și anume slujba înmormântării Domnului nostru Iisus Hristos. Denia de Vineri seara sau Utrenia Sâmbetei celei Mari este de fapt slujba înmormântării Domnului nostru Iisus Hristos și de aceea are un caracter profund funebru.

„Prohodul Domnului, Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos” este operă poetică și muzicală a imnografului Theodor Studitul (759 - 826)⁷, stareț al mănăstirii

³ Petroniu TĂNASE, *Ușile pocăinței*, Trinitas, Iași, 1994, p. 113.

⁴ Termen provenit din slavonescul *vdenie* – priveghere sau slujbă de noapte.

⁵ *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei RSR, 1975, p.750.

⁶ *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, Cartea Românească, București, 1931, p. 1011.

⁷ Această părere apare atât în studiile Părintelui Moldoveanu cât și în multe scrieri și articole grecești. Daniel Suceava a publicat un studiu foarte bine documentat intitulat „Este Sf. Theodor Studitul autorul Laudelor îngropării Domnului?” și care a apărut în „Studii Și Cercetări din Istoria Artei. Teatru, Muzică, Cinematografie” SN, 2007, pp. 123-127 în care ridică un semn de întrebare legat de paternitatea acestei opere poetice.

Studion din Constantinopol. El a trăit în vremea împăraților iconoclaști Constantin al V-lea Copronimul (741 - 775), Leon al V-lea Cazarul (775-780), generalul dictator Nichifor (802 - 811) și Leon al V-lea Armeanul (813 -820) și a fost torturat, întemnițat și exilat ca apărător al dreptei credințe. Theodor a murit în exil la Chalcitis, la 11 noimbrie 826, înainte de restabilirea păcii religioase (843), care a încheiat un secol de tulburări în sânul Bisericii”⁸.

În strofa 59 din Starea a II-a și în strofa 40 din Starea a III-a, din actuala versiune a Prohodului, Cuviosul Theodor se roagă pentru stingerea dezbinării, pacea în Biserici și mântuirea Lumii. La Constantinopol, Theodor se stabilește în 799, la vârsta de 40 de ani la mănăstirea Studion din cartierul Psamatia, în vremea împărătesei Irina (797 - 802). După toate probabilitățile, Prohodul a fost scris tocmai atunci căci Irina era singurul suveran drept-credincios printre atâția iconoclaști. Prin restabilirea temporară a cultului icoanelor, ea îl îndreptăța pe Theodor să scrie strofa 61 din starea a II-a din versiunea originală : „Fără de-nceput / Cel ce ești Părinte, Fiu și Duh Sfânt / Stăpânirea s-o-ntarești / A-mpăraților / și le dă isband-asupra / Celor răi”⁹.

Apărător fervent al dreptei credințe, talent retoric de excepție, poet și imnograf de mare valoare, organizator al vieții monahale - Theodor Studitul a fost persoana aleasă de Providență pentru a servi și apăra Biserica lui Hristos într-o vreme de grea cumpănă. În vremea lui Theodor, se introdusese în serviciul religios, în slujba Triodului, cântarea pe 8 glasuri (Octoih) de către Sf. Ioan Damaschinul (+749)¹⁰. Prohodul Mântuitorului este compus special pentru muzica pe 8 glasuri. După Conciliul din 843, notele muzicale ale Prohodului vor fi răsunat cu măreție tragică și sublimă, sub bolțile maiestuoase ale Catedralei Sfintei Sofia, în seara Vinerei Mari din Săptămâna Patimilor. De atunci, de aproape 12 veacuri, Prohodul a intrat în compunerea Triodului grecesc, emoționând profund, în fiecare an, sufletele creștinilor, cu marea dramă a Dumnezeirii.

Rânduiala Slujbei Prohodului cuprinde trei părți specifice: prima este aceea a Prohodului cu cele trei stări sau cântarea de jale pentru moartea și îngroparea Domnului, care se cântă de către preot și credincioși în jurul Sfântului Epitaf, așezat în mijlocul bisericii încă din timpul Vecerniei, ca simbol al trupului mort al Domnului.

Pe lângă cântarea Prohodului, al doilea rit principal și caracteristic al acestei Denii îl constituie procesiunea impresionantă a înconjurării bisericii de către cler și credincioși, cu Sfântul Epitaf, care are loc după doxologie și simbolizează ducerea la groapă și înmormântarea trupului mort al Domnului, amintind totodată și de procesiunea care se făcea odinioară în această seară la Ierusalim, de la Golgota la Sfântul Mormânt. Părintele Ene Braniște consideră că prin aceste două ritualuri dau o solemnitate impresionantă slujbei Prohodului: „Prin cântarea duioasă a Prohodului și prin ritualul

⁸ Pr. Nicu MOLDOVEANU, Nicolae Ionescu-PALLAS, *Prohodul Domnului, Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, pp. 3-7.

⁹ A se vedea articolul despre P. F. Theodor Studitul, publicat în *Vestitorul Ortodox*, în vara lui 1993 de către Pr. Nicu Moldoveanu..

¹⁰ Pr. Nicu MOLDOVEANU, *Istoria Muzicii Bisericești la Români*, Basilica, București, 2010, p. 14.

solemn al înconjurării bisericii cu Sfântul Epitaf, Denia din Vinerea Sfintelor Patimi constituie una dintre cele mai impresionante slujbe ale cultului divin public ortodox¹¹.

Și nu în ultimul rând, specifice slujbei din Vinerea Mare sunt cele trei lecturi biblice de la sfârșitul slujbei, și anume o paremie, un apostol și o evanghelie, care se citesc după readucerea Sfântului Epitaf în biserică și așezarea lui pe Sfânta Masă, unde va rămâne până la Înălțarea Domnului.

Unii teologi însă susțin că „dezvoltarea și definitivarea procesului de alcătuire al prohodului Sâmbetei cele Mari a avut loc între secolele XIII-XVI, dar că în anumite zone mai tradiționaliste a fost acceptat cu mai multă greutate, și de aceea, în manuscrisele athonite apare, în întregime, doar în secolul al XVIII-lea.” Aceștia susțin că

„Prohodul apare pentru întâia oară în Triodul tipărit de Patriarhia Ecumenică în anul 1522, având un conținut de 162 de strofe, împărțite în trei stări. Ediția Triodului de la Constantinopol, editat în anul 1906, cu binecuvântarea Patriarhului Ecumenic Ioachim (1901-1912) consemnează 185 de tropare ce alcătuiesc cele trei stări ale Prohodului Domnului”¹².

În Triodul editat de Patriarhia Română în anul 2000, regăsim un conținut de 176 tropare¹³. Observăm așadar că conținutul troparelor prohodului din Sâmbăta Mare variază în funcție de fiecare biserică locală, ele fiind la origini expresia vie a evlaviei și a recunoștinței poporului dreptcredincios, care participă efectiv și afectiv la Patimile și Îngroparea Domnului Hristos.

Există și unele păreri, cum că Prohodul Domnului ar fi fost alcătuit de părinții aghioriți¹⁴, și apoi a fost adoptat de întreaga Biserică. Faptul că acesta apare în manuscrisele athonite, mult după publicarea lui în Triodul editat de Patriarhia Ecumenică din 1522, adică abia în secolul al XVIII-lea, ne îndreptățește să credem că a fost alcătuit în altă arie geografică a Ortodoxiei, însă nu putem exclude o influență spirituală și cultică a monahismului athonit.

În Țările Române, Prohodul ajunge mai întâi în versiune greacă, deși cuvântul „Prohod” vine de la verbul slav „provoditi”, care înseamnă „a boci” sau „a jeli”, dar și a însoți, a petrece pe cineva la groapă¹⁵. În schimb, „triod” este un cuvânt de origine greacă (Triodion), care înseamnă „trei cântări” și este în legătură cu modul cum decurge serviciul religios.

¹¹ Ene BRANIȘTE, *Liturgica Specială*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, București, 1993, p. 117.

¹² Rev. Alkiviadis CALIVAS, *The Great and Holy Saturday*, <https://www.goarch.org/-/great-and-holy-saturday?inheritRedirect=true>, accesat la 22.10.2018.

¹³ 173 strofe, dacă le eliminăm pe cele ce încheie fiecare stare, deoarece ele nu sunt decât repetiții ale strofelor inițiale.

¹⁴ Vezi spre exemplu: Arhimandritul EFREM, *Cuvânt din Sfântul Munte*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2001, p. 211.

¹⁵ Gheorghe C. IONESCU, „Laudele Îngropării Domnului”, în *Studii de Muzicologie și Bizantinologie*, București, (1997), p. 81.

Manuscrisul „Psaltichie rumânească”, apărut în 1713 și aparținând lui Filothei sin Agăi Jipei, constituie prima colecție de cântări de cult cu text în limba română¹⁶. În acest manuscris este atestată prima informație privind cântarea Prohodului în limba patriei. Filothei redă numai primul stih din fiecare stare, muzică și text, deoarece prezentarea integrală a Prohodului (care cuprinde nu mai puțin de 185 de stihuri), ar fi ocupat prea mult spațiu în Psaltichia sa. Comparând partitura muzicală a Prohodului notat de Filothei cu alte partituri similare din unele manuscrise grecești în circulație în sec. al XVIII-lea, constatăm asemănări izbitoare cu structura melodică a acestora.

Considerăm că Filothei se folosește de un text muzical grecesc al cărui autor nu-l cunoaștem, pentru „a români”¹⁷ partitura, conferindu-i caracterul specific cântării psaltice românești proprii perioadei respective. Deci, Filothei rămâne primul muzician român care procedează la „românirea”, „intraducerea” cântărilor psaltice, realizând astfel o muzică proprie pe un text românesc cu specific sau de prozodie și limbaj¹⁸. În 1726 se tipărește la București de către „cucemicul întru preoți Popa Stoica Iacovici „Triadionul”, „acum întâia oară tălmăcit pre limba românească întru folosul tururilor preoților și spre înțelesul creștinilor”, în care textul Prohodului este prezentat integral.¹⁹

Cele două lucrări amintite, „Psaltichia rumânească” din 1713 a lui Filothei și „Triodul” de la București tipărit în anul 1726, în care sunt cuprinse, în prima muzică „rumânită”, în cealaltă textul românesc al Prohodului în întregime, rămân pentru arta și cultura autohtonă lucrări de referință, de mare importanță științifică și documentară. La început de secol, în plin proces de emancipare a limbii române în serviciul de cult religios, cele două lucrări, primele de acest fel, au stimulat apariția altora, mai cuprinzătoare, mai îngrijite, umplând goluri pe care Biserica și credincioșii le resimțeau.

Prin melodie, dar mai ales prin text, Prohodul Domnului a impresionat și impresionează și astăzi pe cei care îl ascultă, făcându-i să retrăiască patimile și moartea pe care le-a răbdat Iisus. Cântarea Prohodului este „un moment de pioasă solemnitate, încărcată de mister, în care chorurile, grupurile de cântăreți interpreți la cele două strane derulează întreaga procesiune a Patimilor cântând alternativ stihurile celor trei stări „În mormânt viață”, „Cuvine-se dar” și „Neamurile toate” ale acestei neasemuite și zguduitoare drame²⁰.

De la această primă variantă de Prohod în limba română au mai apărut multe altele atât în notație psaltică cât și lineară, la unison dar și coral în compoziția unor mari personalități din istoria muzicii bisericești printre care amintim: Macarie Ieromonahul²¹,

¹⁶ Se păstrează la Biblioteca Academiei Române, ms. rom. 61.

¹⁷ Termen folosit pentru prima dată de către Anton Pann în *Fabule și istorioare*, București, 1841, p. 4.

¹⁸ Gheorghe C. IONESCU, „Laudele Îngropării Domnului...”, p. 82.

¹⁹ *Triodion, acum întâia oară tipărit pre limba românească*, București 1726, pp. 140-175.

²⁰ Gheorghe C. IONESCU, „Laudele Îngropării Domnului...”, p. 81.

²¹ Bizantinologul I.D. Petrescu spune că melodia strofei „Primavară dulce”, care aparține stării a III-a, este o alcătuire proprie a lui Macarie. Se pare că este inspirată dintr-un fragment al fostului imn împărațesc austriac, care să-i fi ramas lui Macarie din vremea șederii la Viena, când a tipărit Anastasimatarul și Irmologhionul.

Dimitrie Suceveanul, Anton Pann²², Ștefan Popescu, Ion Popescu-Pasărea sau Nicu Moldoveanu²³.

CONCLUZII

Prohodul Domnului este ultima etapă a tânguiri și întristării noastre pentru Hristos, care se află în mormânt. În timp ce trupul se află în mormânt, Domnul cu sufletul se coboară în iad ca un Dumnezeu, sfărâmând porțile iadului și eliberând pe cei legați. Din acest moment tristețea încet, încet dispare iar credinciosul are acum posibilitatea să privească spre lumina Învierii, menită să risipească întunericul de dinafara și dinăuntrul lui. Sâmbăta cea Mare lasă să se întrevadă zorile albe ale Învierii.

²² Epitafulu, așa după cum îl denumește acesta.

²³ Cea mai corectă variantă de până acum, atât din punct de vedere gramatical cât și din punct de vedere al cezurilor, al ritmului, al prozodiei și al măsurii. Prin eliminarea din varianta originală a greșelilor de ritm și de măsură, precum și fidelitatea dogmatică, stilistică și semantică față de textul original.